

ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ ІННОВАЦІЙ ТА ІНВЕСТИЦІЙ ЯК ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНО- ІНВЕСТИЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

А.О. Касич, кандидат економічних наук.
Кременчуцький державний політехнічний університет.

Постановка проблеми. Понад десятиліття економічного суверенітету України не забезпечило формування зростаючої економічної системи, здатної до саморозвитку. Продовжує відбуватись втрата виробничого, науково-технічного потенціалу країни і невирішеною залишається проблема спрямування самого ринкового механізму спочатку на інвестиційний, а потім поступово на інноваційний шлях розвитку. Визначати зміст та завдання цього процесу в умовах трансформаційної економіки повинна, безумовно, держава. Однак зміна форми власності призвела до того, що держава в Україні вже не має того значного потенціалу для вирішення вказаних проблем. Приватний же сектор на початкових стадіях розвитку трансформаційної економіки намагається налагодити виробничий процес, а відтак питання інвестування взагалі, а тим більше інвестування інновацій, у багатьох випадках ще не стоїть. Питанням активізації інноваційно-інвестиційного розвитку України сьогодні присвячується багато праць вітчизняних вчених, зокрема, І.М. Буднікевича, О.М. Бандурки, В.П. Письмака, М.О. Панковий та інших [1, 2, 10, 11]. Однак чітких завдань щодо розробки стратегії формування соціально-економічної моделі стійкого економічного зростання немає.

Функціонування ринкової економіки визначається співвідношенням попиту та пропонування на певні об'єкти. Є інвестиційний ринок, розвивається за своїми законами; є ринок інновацій, для якого характерні свої механізми розвитку та функціонування. Однак, коли мова йде про забезпечення економічного зростання держави, потрібно піднімати питання активізації інноваційно-інвестиційної діяльності в комплексі.

Мета нашої статті - розглянути інноваційно-інвестиційну систему з теоретичних позицій як ринок, як сукупність попиту й пропонування на інноваційний продукт та його інвестиційне забезпечення. Спробуємо оцінити можливі ситуації на ринку обох об'єктів окремо та одночасно, а також, виходячи із співвідношення попиту та пропонування на інноваційно-інвестиційному ринку, визначимо завдання інноваційно-інвестиційної політики держави.

Основна частина. Рівноважна ситуація на ринку, коли попит врівноважений пропонуванням – це

миттєвість, а тому розглянемо решту можливих та бажаних ситуацій на ринку інновацій та ринку інвестицій:

а) **попит на інновації перевищує їх пропонування**, тобто існуюча потреба виробничого сектора в інноваціях не знаходить достатнього забезпечення. Це може відбуватись в економічній системі з наступних причин:

- обмеження має факторне забезпечення інноваційного розвитку (матеріально-технічної база, фінанси, кадри);

- науково-технічний розвиток у певній сфері виробництва відбувається настільки стрімко, що наука не може забезпечити вирішення певних задач, інші.

Економічна система, що розвивається завжди потребує інновацій, а тому навіть їх надлишковий попит не є негативною тенденцією, а, навпаки, свідчить про пошук напрямів подальшого розвитку. Коли надлишковий попит на інновації починає представляти депресивна економічна система, то це, можливо, є свідчення початку її виходу з кризи.

В умовах надлишкового попиту на інновації необхідно оцінювати: яких саме інновацій потребує економічна система, тобто рівень їх відповідності сучасному етапу розвитку НТП. Перевищення попиту над пропонуванням на інновації стимулює розвиток науки, однак за умови достатнього інвестиційного забезпечення.

б) **попит на інвестиції перевищує їх пропонування**, тобто інвестиції є, але їх недостатньо. Така ситуація є свідченням того, що економічна система не має, не напрацювала власних інвестиційних ресурсів в достатньому обсязі, а відтак країна може стати імпортером інвестиційних ресурсів. Якщо це трансформаційна економіка, то об'єктивною причиною нехватки інвестицій є той факт, що в країні ще не закінчився період початкового накопичення капіталу. Зростаюча ж економіка також може мати завищені потреби в інвестиційному забезпеченні. Коли країна досягає стану позитивної економічної динаміки, то для її збереження та збільшення потрібні й більші обсяги інвестиційних ресурсів.

З точки зору вирішення цієї проблеми в умовах трансформаційної економіки тут необхідна комплексна стратегія формування або збільшення обсягів влас-

них інвестиційних ресурсів.

в) *пропонування інновацій перевищує попит*. В економічній системі, яка характеризується продуктивним розвитком науки і має, в результаті її розвитку, конкурентоспроможні інноваційні рішення, країна може і повинна стати експортером цього виду продукції. Такий експорт є свідченням інноваційності економічної системи. Ставити питання про можливість забезпечення виробничої реалізації всіх конкурентоспроможних проектів недоцільно, оскільки тут починають діяти обмеження масштабів господарського комплексу, і, безумовно, інвестиційного забезпечення.

В таких умовах завдання держави – створити фінансові можливості для реалізації найбільш продуктивних і перспективних проектів в межах країни.

г) якщо ми маємо *перевищення пропонування над попитом на ринку інвестиційних ресурсів*, то така країна природно може стати експортером інвестицій і, відповідно, буде відбуватись відтік капіталу, що не є явищем позитивним, оскільки це фактично експорт робочих місць. Відтік капіталу свідчить або про кращі умови інвестування на території інших країн, або про відсутність цікавих інноваційних проектів всередині країни. Безумовно, з певних причин інноваційні проекти всередині країни можуть мати менш привабливі умови реалізації, ніж капіталовкладення за кордоном однак завдання держави повинно полягати в створенні умов для ефективного інвестування через збільшення пропонування інноваційних проектів.

Проведений аналіз свідчить, що основним елементом, що забезпечує розвиток ринку інновацій, є інвестиції. А наявність інноваційних проектів є умовою розвитку інвестиційного ринку. Тому далі в дослідженні поєднаємо характеристики ринку інновацій та інвестицій, визначимо завдання держави щодо активізації інноваційної та інвестиційної складових економічного розвитку.

Поєднання співвідношень попиту та пропонування дає чотири типи ситуацій на інноваційно-інвестиційному ринку (табл. 1).

Варіант рівноваги на ринку інновацій та інвестицій неможливий, а тому, визначимо тип бажаної ситуації, який створюватиме умови для економічного зростання: перевищення пропонування над попитом і на ринку інвестицій, і на ринку інновацій. Таким чином буде дійсно відбуватись конкуренція і проектів, і інвесторів, що змушуватиме всіх підвищувати свій рівень конку-

Таблиця 2. Етапи розвитку інноваційно-інвестиційного ринку.

Етапи	Тип ситуації	Характеристика ринку інвестицій	Характеристика ринку інновацій	Завдання держави
1	IV	$d < s$	$d < s$	- створити умови для використання інвестицій всередині країни через фінансування перспективних інноваційних проектів; - стимулювати розвиток науки, результати яких мають довготривалі терміни реалізації
2	II	$d > s$	$d < s$	- зберегти рівень інвестиційної активності взагалі; - стимулювати інвестиції в інновації; - забезпечити збереження наукового потенціалу
3	I	$d > s$	$d > s$	- створити умови для активізації інвестиційної діяльності - фінансування розвитку науки з держбюджету
4	III	$d < s$	$d > s$	- стимулювання інвестицій в інновації; - фінансування науки з держбюджету; - створення організаційних форм активізації інноваційного розвитку (технопарки, бізнес-інкубатори)
5	IV	$d < s$	$d < s$	- створити умови для використання інвестицій в середині країни через фінансування перспективних інноваційних проектів; - стимулювати розвиток науки, результати яких мають довготривалі терміни реалізації

Таблиця 1. Типи ситуації на ринку інновацій та інвестицій.

Тип ситуації	Характеристика ринку інвестицій	Характеристика ринку інновацій
I	$d > s$	$d > s$
II	$d > s$	$d < s$
III	$d < s$	$d > s$
IV	$d < s$	$d < s$

рентоспроможності. Функціонування економіки з надлишком інновацій та інвестицій створюватиме нормальну ситуацію, коли країна, крім використання всередині, зможе стати ще й експортером вказаних елементів.

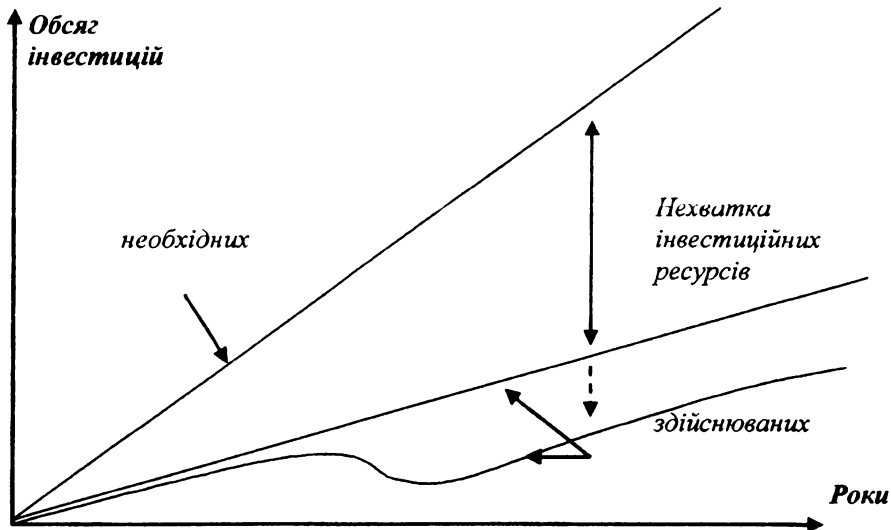
Етапність розвитку ринку інновацій та інвестицій розглянемо з урахуванням циклічності процесів економічної динаміки (табл. 2).

1-й етап. Перевищення пропонування над попитом і на ринку інновацій, і на ринку інвестицій, за нашими дослідженнями це IV тип ситуації, якраз і створює умови для динамічного економічного зростання. Саме за таких умов відбувається взаємна підтримка процесів розвитку. Надлишок інвестицій та інновацій створює умови для фінансування інноваційних проектів з тривалішим терміном окупності, що сприяє зміцненню виробничого потенціалу держави.

2-ому етапу відповідає II-й тип ситуації. Особливістю цього етапу є те, що надлишковому пропонуванню інновацій відповідає дефіцитний ринок інвестицій. Така ситуація не може забезпечити економічне зростання, вона швидше є свідченням економічного регресу, втрачанням минулого потенціалу. Зменшення пропонування інвестицій є першим сигналом входження економічної системи в період стагнації, а тому для вирівнювання ситуації необхідно не допустити подальшого скорочення обсягів інвестицій. Наявність надлишкових інновацій є результатом потужної роботи сфери науки в минулому, однак зменшення інвестиційного забезпечення економіки призведе до подальшого скорочення попиту на результати наукової роботи. Не слід забувати, що відсутність інвестицій поступово призведе до втрати наукового потенціалу.

3-й етап. Якщо ситуацію на ринку інвестицій стабілізувати не вдалось, то поступово відбудеться скорочення інвестицій і в науку, а відтак і на ринку інновацій відбудеться скорочення пропонування. I-й тип ситуації, коли і на ринку інновацій, і на ринку інвестицій спостерігається перевищення попиту пропонування ($d > s$), свідчить про істотні проблеми із забезпеченням економічної динаміки. Потреба в інноваціях не трансформується в платоспроможний попит, тобто, не може знайти інвестиційного забезпечення, яке виступає обмежувальним фактором активізації інноваційного розвитку.

4-й етап. Про певний економічний розвиток можна говорити, коли перевищенню попиту над пропонуванням на інновації відповідає протилежна ситуація на ринку інвестицій (пропонування перевищує попит). Це відповідає, за нашою класифікацією, III типу ситуації на ринку. Спочатку відбувається збільшення обсягу інвестицій взагалі, і лише досягнувши певного рівня накопичення капіталу, можна говорити про значне розширення обсягу інвестицій в інновації.

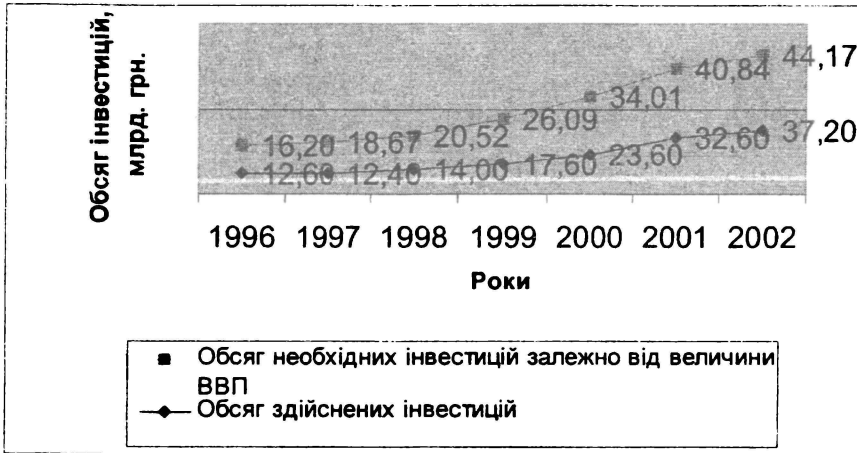

Мал. 1. Схема визначення потреби країни в інвестиціях

Дамо характеристику вказаних типів ситуацій з урахуванням можливої етапності розвитку трансформаційної економіки України. Оскільки Україна повинна бути зорієнтована на побудову інноваційно-інвестиційної моделі, але не може відразу забезпечити її формування, то потрібно стимулювати зміну ситуації на ринку інвестицій та інновацій в певній послідовності. Необхідно розробити механізми, які забезпечать опосередковане управління держави попитом та пропонуванням на ринку інновацій та інвестицій для вирівнювання ситуації та забезпечення стійкого економічного розвитку.

Виходячи з представлених альтернатив, ситуацію в Україні можна охарактеризувати наступним чином. Попит на інновації та інвестиції перевищує їх пропонування. Однак попит на інвестиції ще не означає попиту на інвестиції для інновацій і, відповідно, постають питання: по-перше, оцінки рівня інноваційності інвестицій: інноваційності з точки зору рівня розвитку продуктивних сил в Україні та інноваційності з орієнтацією на досягнення світового ринку; по-друге, оцінки обсягу необхідних інвестиційних ресурсів з позиції оновлення виробничого потенціалу та забезпечення інноваційного розвитку національної економіки, тобто програми мінімум та програми максимум.

Зростаюча трансформаційна економіка відчуває істотні потреби в інвестиційному забезпеченні. Для будь-якої економічної системи бажаною є ситуація забезпечення відповідності між попитом та пропонуванням на інвестиційні ресурси. З ростом економіки і потреба в інвестиційних ресурсах також зростає. Не говорячи вже про трансформаційну економіку, яка саме для забезпечення економічного зростання потребує все більше й більше інвестицій. Трансформаційна економіка, для якої характерний тимчасовий спад економічної динаміки, скорочення обсягу інвестиційних ресурсів, буде відчувати ще більш гостру нехват-

Мал. 2. Порівняння необхідних та здійснених інвестицій в Україні за 1996-2002 рр.

ку інвестицій. Вказані ситуації графічно представлено на мал. 1.

Недоінвестування в поточному періоді за наростаючою схемою створює умови для збільшення розриву між обсягами необхідних та здійснюваних інвестицій в майбутньому.

Перевищення пропонування інвестиційних ресурсів над попитом в цілому в економічній системі ще не свідчить про те, що не буде експорту капіталу. Оскільки надлишок інвестиційних ресурсів ще не факт того, що їх власник не знайде більш ефективний інноваційний проект за кордоном. А тому завдання науки полягає в забезпеченні розробки інноваційних проектів, які відповідали б сучасному етапу розвитку науково-технічного прогресу.

Дослідження вказаних етапів розвитку ринку інвестицій та ринку інновацій а також визначення ситуації, яка склалася в країні, дає можливість оцінити необхідні заходи, за допомогою яких держава може вплинути на ситуацію в напрямку стабілізації або покращення. Окремі заходи наведено в табл. 1, однак зауважимо, що всі вони необхідні для використання державою на будь-якому етапі розвитку; в таблиці вони наведені з точки зору їх доцільності для використання на тому чи іншому етапі.

Для визначення змісту заходів державного регулювання розвитку ринку інновацій та інвестицій дослідимо їх стан та спробуємо дати визначення моделі економічного розвитку, яку Україна побудувала.

У характеристиці моделі економічного розвитку України в роботі [6] зазначається, що досі вона була переважно інвестиційною, а зараз доцільно підключити інноваційний фактор. Враховуючи, що до такого висновку приходять і учасники круглого столу за участю Президента України, який відбувся 04.02.2004 року, спробуємо кількісно оцінити попит на інвестиційні ресурси та їх пропонування.

Скільки коштів необхідно економіці України для вирішення цілої низки проблем розвитку та його забез-

печення на найближчій та подальшій перспективі? Чіткого кількісного обґрунтування потреб України в інвестиційних ресурсах немає навіть на загальнодержавному рівні. У роботі [8] називається цифра 250 млрд. дол. за рік. У роботі [3] зазначається, що для стабільного зростання інвестиції мають бути на рівні 19-25% ВВП.

Спробуємо кількісно оцінити можливість формування та

залучення інвестиційних ресурсів.

1. В якості першого методу візьмемо за основу вказаний у роботі [3] підхід визначення обсягу необхідних інвестицій залежно від величини ВВП. На мал. 2 графічно порівняємо обсяг здійснених інвестицій та обсяг інвестицій, які необхідно було здійснювати в системі з розрахунку 20% від величини ВВП (вказаний відсоток взятий довільно і є фактично мінімальним). Невідповідність між необхідними та здійсненими інвестиціями досягає 3-6 млрд. грн. на рік. Графік відображає той факт, що за вказаний період розрив між необхідними та здійснюваними інвестиціями в Україні зріс, а це свідчить про відсутність чіткої стратегії активізації інвестиційної діяльності.

2. В якості другого можна використати метод, що базується на галузевому підході. Тобто, фактично знаючи рівень зносу обладнання тієї чи іншої галузі та кількість робочих місць, можна визначити обсяг необхідних інвестицій. Такі розрахунки будуть ще більш неконкретними, оскільки здійснити їх дуже важко. Досить часто називаються різні обсяги інвестицій, які необхідно "влити" в ту чи іншу галузь для забезпечення підняття її до сучасного рівня науково-технічного розвитку. Так, наприклад, у роботі [11] наведено розрахунки потреби промисловості в цілому в інвестиційних ресурсах з урахуванням критерію рівня зносу обладнання та кількості робочих місць. Сума необхідних інвестицій складає від 64 до 132 млрд. дол.

Використовуючи цей метод, розрахунки в галузевому розрізі потрібно починати з інвентаризації робочих місць підприємств, оцінки їх технологічного рівня. Оскільки технологічний рівень фактично всіх галузей потребуватиме значного оновлення, що є нереальним, держава, на нашу думку, повинна мати план інвестування з розрахунку мінімально необхідних обсягів та максимально можливих. Основою такого плану повинна стати комплексна програма розвитку галузевої структури, не формального, а реального визначен-

на пріоритетів в розвитку галузевої структури.

Далі охарактеризуємо стан інноваційного ринку.

Дати кількісне визначення

попиту на інновації дуже складно, оскільки:

а) технічний рівень виробничого потенціалу України в цілому відповідає 50-60 рокам, рівень зносу обладнання в провідних галузях становить 60-70% і в таких умовах підприємства повинні активно пред'являти попит на інновації;

б) основні показники інноваційної діяльності промислових підприємств (кількість підприємств, що впроваджували інновації; кількість впроваджених нових технологічних процесів, інші) за 2000-2003 рр. [7, С. 85] істотно не покращились.

Стає зрозуміло, що до інвестицій в інновації України ще не прийшла. Інноваційність здійснюваних інвестицій можна також оцінити за наступною інформацією [5]: 75% інвестицій в Україні - це інвестиції підприємств третього технологічного укладу, а відтак збереження такого підходу в майбутньому не створить умов переходу країни до інноваційної моделі.

Оцінюючи потенціал нарощування обсягу пропонування інновацій та експорту на основі цього технологічної продукції, слід зауважити: Україна не використовує навіть ті фактори, які є. Так, Україна має напрями наукової роботи, за якими є досить конкурентноспроможні фахівці та розробки, однак Україна стає експортером такого фактору інноваційної діяльності, як кадри, а не самої продукції. Неможливість забезпечення належних умов праці та життєдіяльності вітчизняних науковців вимушує їх до активного пошуку можливості налагодження контактів із закордонними науковими організаціями з метою реалізації свого потенціалу чи поліпшення матеріального становища. Це призводить до відтоку наукових кадрів та ідей з України. З року в рік збільшується кількість виїздів наукових працівників за кордон для проведення наукової роботи. Як зазначається у роботі [9], в 1998 р. було здійснено 12,8 тис. виїздів, у 1999 р. - 13,4 тис., у 2000 р. - понад 15 тис. виїздів.

Покажемо наступне порівняння: Україна займає четверте місце в світі за чисельністю фахівців-програмістів, а Індія - третє. З 1985 р. в Індії почала здійснюватися концепція технопарків інтелектуального типу з виробництва програмного забезпечення на експорт. І якщо в 1984 р. експорт програмного забезпечення склав 5 млн. дол., то вже в 1994 р. Індія експортувала цієї продукції на 485 млн. дол., а за результатами 1999-2000 рр. Індія за схемою технопарків вивернула програмного забезпечення на 5,7 млрд. дол. [1]. В Україні ж експорт комп'ютерних послуг розпочався лише в 1998 р. і склав, за результатами 2003 р. всього 12,2 млн. дол. [7].

Аналізуючи інноваційно-інвестиційну політику держави в період трансформації, слід зауважити, що чітких рішень, обґрунтованих механізмів у використанні інвестицій не було. В країнах з розвинутою економікою державні інвестиції досягають 3% ВВП, в Україні - менше 1% [4]. Навіть фінансові ресурси від приватизації йдуть на розширення фонду споживання.

Висновки. Проведені дослідження соціально-економічної моделі розвитку України на основі оцінки стану ринку інновацій та інвестицій дали можливість прийти до висновку: модель, за якою розвивається наша країна, поки що не є інноваційною, і навіть інвестиційною. Крім того, сподіватись, що зростання обсягів інвестицій автоматично приведе до інноваційного інвестування, також не можна, оскільки зростання інноваційно-інвестиційної активності галузей низьких технологічних укладів (третього, четвертого) в цілому будуть забезпечувати зростання показників і за інвестиціями, і за інноваціями, однак не забезпечать формування інноваційно-інвестиційної моделі. Отже, Україна потребує чіткої обґрунтованої стратегії формування інноваційно-інвестиційної моделі розвитку, яка передбачала б удосконалення структури господарства, законодавчої бази, державної політики на основі стимулювання як розвитку внутрішніх факторів виробництва, так і використання зовнішніх.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бандурка О.М., Дзюба Н.В. Первісне нагромадження капіталу в економіці України: Монографія. - Харків: Вид-во Нац. ун-та внутр. справ, 2003. - 196 с.
2. Буднікевич І.М., Школа І.М. Становлення регіонального ринку інновацій в Україні. - Чернівці: „Зелена Буковина“, 2002. - 200 с.
3. Бутко М. Інвестиційні аспекти підвищення конкурентоспроможності економіки // Економіка України. - 2004. - №4. - С.40-45.
4. Гальчинський А., Левочкин С. Становлення інвестиційної моделі економічного росту України // Економіка України. - 2004. - № 6. - С. 4-11.
5. Геєць В.М. Інноваційно-інноваційний шлях розвитку - модернізаційний проект розвитку української економіки і суспільства початку XXI століття // Банківська справа. - 2003. - №4 (52). - С. 16.
6. Економіка України в 2000-2003 роках: становлення інвестиційної моделі економічного зростання. - К.: НІСД, 2004. - 74 с.
7. 3 послання Президента України до Верховної ради України. - Економіст. - 2004. - № 7. - С.13-106.
8. Мартиненко В. Формування державного механізму управління інвестиційним процесом в Україні: проблеми невизначеності та методи їх зняття // Економіка України. - 2004. - № 8. - С. 50-56.
9. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник. - К.; Держкомстат України, 2001.
10. Панкова М.О. Розвиток інвестиційних процесів в Україні: Монографія. - Запоріжжя: Видавництво Запорізької державної інженерної академії, 2003. - 358 с.
11. Письмак В.П. Проблеми стійкого функціонування соціально-економічної моделі України. - Донецьк; видавництво "Донеччина", 2003. - 544 с.